

Letűnt nemzedék.

— A főváros egyesítésének 40 éves jubileuma alkalmából —

Irta Szekula Gyula.

Negyven éve mult, hogy Buda, Pest és Óbuda képviselőtestületei, 1873 október hónap 9-én a pesti városi „redoute“ (akkor hivatalos nyelven még nem vigadó) termében közös gyűlésben egyesültek. 1873 március 26-tól október 9-éig tizenegy ily közös gyűlést tartottak a három testvérváros képviselőtestületei; novemberben már az egyesített főváros egyetemes közgyűlése tartotta első ülését és ennek negyven éves évfordulóját ünnepli a főváros most hétfőn, november 17-én ugyancsak a vigadó termében tartandó diszközgyűlésen.

A *Bárczy* István doktor helyettes főpolgármester és polgármester által kiadott meghívó *balpartinak* nevezi a *vigadót*, mert az egyesítés utáni negyven évnek éppen a derekán fölépült az egykori jó budai Fazekas- most Szilágyi Dezső-téren a gyönyörű *jobbparti vigadó* is, melyről budai elődeink, kiknek egy része hevesen ellenezte az egyesítést, még legmerészebb álmaikban sem gondolhattak.

Lapozgatván a *Bárczy* doktor utmutatása és részben a nagy sajnálatunkra már nyugalomba vonult tudós főlevéltárosunk, *Toldy* László doktor, *Toldy* Ferenc méltó fia, előző munkái és adatgyűjtései alapján *Gárdonyi* Albert doktor jelenlegi levéltáros által nagy szorgalommal szerkesztett terjedelmes, jubiláris könyvben (616

oldal „A főváros egyesítésére vonatkozó okmányok gyűjteménye“) engemet, régi pest-budai embert, ki iskoláim egy részét Pesten, más részét Budán végeztem, szerény közéleti, városi munkálkodásomat Pesten kezdtem és Budán folytattam, különösen a személyi momentumok érdekeltek. Az egyesítés körül buzgólkodott férfiak közül alig él még közöttünk tiznél több és a többiek — és az ország történetébe, nemcsak a fővároséba beirt hány fényes név tündökölt köztük — eltávoztak az élők sorából. *Egy letűnt nemzedék*. Részben azonos azzal, melyről örökifju publicistánk, *Halász* Imre, jeles kortörténeti munkáját megírta.

Mielőtt e nevekre áttérnék, a *Gárdonyi* Albert derék munkájának történeti becsü előszavából három érdekes tárgyi körülményt óhajtanék kiemelni.

A főváros egyesítésének előmunkálataival megbízott küldöttségek már *negyven évvel ezelőtt kérték először a főpolgármesteri állásnak a készülő egyesítő törvényből való kihagyását* (a fővárosi törvény első tervezetében még főispáni állásnak nevezték), másodsor a *virilizmus elejtését* és harmadszor a *hidvám megszüntetését*, ez utóbbit azért, mert „*a három testvérváros egyesítésének ígéje csak így ölthet testet*“. E három követelés tudvalevően még ma, negyven év múlva is aktuális.

Áttérve a fontosabb nevekre, itt van mindjárt *Szentkirályi Móric*, Pest városának Pest-megyéi szolgálatából áttett kitünő főpolgármestere, ki megyei ember letére, lelkes pesti polgár is volt. Ő építette a Váci-utca első, modern három, később négyemeletes bérházát, melyben

Helvey Lauráék több évtizeden át laktak. Elvi ellensége volt az egyesítésnek, féltette Pest fejlődését a visszamaradt Buda és Óbuda hozzácsatolásától. Mindazáltal elég objektív és előre látó volt, midőn már 1867 október 16-án fölhívta Pest város képviselőtestületének figyelmét arra, hogy „az egyesítésnek akkor már kilátásba vett törvényhozási tárgyalása előtt gondoskodjék érdekei megvédéséről“.

E törvényhozási tárgyalásokból két név tűnik föl: *Wahrmann* Mór a pesti Lipótváros és *Házmán* Ferenc a budai Viziváros országgyűlési képviselőinek neve. Mindkettő úgy a képviselőházban, mint a Pest és Buda által kiküldött előkészítő bizottságokban derekasan kivette részét a nagy munkából. *Wahrmann* Móra még sokan emlékezünk az élők közül; markáns, kopasz feje, vastag szemüvege alól kicsillámló, utolsó éveiben teljesen elhomályosult élénk szeme, köznépmagasságu, hizásra hajló alakja ismert volt a pesti oldalon. Tar fejére azt mondta *Pulszky* Ferenc, hogy ez az igazi tatár-török turáni magyar típus. *Házmán* Ferenc Budának volt népszerű embere; 49-ben emigrált, még emlékszem, mily lelkesedéssel fogadtuk, mikor 1867-ben Amerikából hazatért. Egy cikluson át volt az egyik budai kerületnek képviselője, később, úgy tudom, nem elég igazságosan elfordultak tőle a budaiak.

Elég szerény egy-egy utcát neveztek el *Wahrmannról* és *Házmánról* a külterületeken: Pesten a külső Lipótvárosban, Budán a Pasareten.

A pesti bizottsági, akkor még képviselőtes-

tületi tagok közül legtöbbet fáradozott az egyesítés körül *Széher* Mihály, pest-belvárosi híres ügyvéd, egyebekben is a pesti komunitásnak egyik legrégebb, legbuzgóbb és legönzettelenebb oszlopa.

Az előkészítő harmincnégyes bizottságban nem volt benn *Csengery* Antal, Deák Ferenc barátja és munkatársa, de a képviselőtestület plenáris tárgyalásaiban élénken vett részt, az országgyűlésen pedig Wahrmannal és Házmannal együtt energikusan védte az egyesítendő főváros érdekeit, azoknak nem kis táborra ellen, a kik külön fővárosi törvényről nem akartak tudni, hanem az ország fővárosát a kis megyei székhelyekkel „egyenlő elbánásban“ óhajtották részéssíteni. *Csengery* Antal, a kiváló publicista, az országos politikán kívül mindenkor szeretettel foglakozott a főváros ügyeivel is.

A fővárosi törvény országgyűlési tárgyalásában mint képviselők és pesti képviselőtestületi tagok részt vettek még: *Jókai* Mór, *Horn* Ede, *Steiger* Gyula, *Pulszky* Ferenc és Ágost, *Tavaszi* Endre, *Hofmann* Pál, (egyetemi tanár), *Pólya* József, *Matolay* Elek, *Kármán* Lajos, Pest-megye részéről *Földváry* Mihály és *Gulner* Gyula képviselők. *Kármán* kivételével mind elköltöztek, ellenben örömünkre közöttünk vannak még, bár nem mint képviselők, de részben mint a jelenlegi törvényhatósági bizottság tagjai *Radocza* János doktor, *Eötvös* Károly doktor és *Mátyus* Arisztid dr., bár az utóbbi kettő, úgy tudom, az utolsó ciklusban már nem vállalt bizottsági tagságot. Mind a hárman élénken védték Budapest érdekét a Házban; a törvényjavaslat előadója *Szapáry* Gyula gróf, a későbbi belügyminiszter volt.

A jubiláris munka névsorából látom, hogy a pesti képviselőtestületnek az egyesítés idejében a már említettek kivül még számos országos nevű tagja volt; így *Falk* Miksa, ki nem vett részt a bizottsági tárgyalásokban, de lapjában sokat írt és iratott a jó ügy érdekében. *Királyi*

Pál, Ballagi Mór. *Podmaniczky* Frigyes és *Ármin* bárók, *Busbach* (akkor még *Buschbach*) Péter, (Wahrmann előtt a Lipótváros országgyűlési képviselője), *Rökk* Szilárd, a nagy jötevő. Azután a régi Pest vezető polgárai közül: *Vetsey* Sándor, egyike a kevés zseny-családból származott pesti nagykereskedőknek, *Kochmeister* Frigyes nagy droguista, a későbbi báró és tőzsde-elnök, *Gelléri Szabó* János, ki néhány évvel ezelőtt nagy vagyont hagyott egyházának, azután az akkori kerületi törzsfőnökök közül a két híres patyikus: *Török* János a terézvárosi és a kis *Sztupa* György a ferencvárosi, Kálvintéri kerületi vezér, *Mendl* István, a később bejutott Tencer Pál elődje a terézvárosi kaszinópártban, *Szilágyi* Izidor, a Szilágyi—Ullmann-familia nesztora, Bernáttal, a Kugler-bonbonokat osztogató képviselő öccsével együtt a Nádor-utca ismert alakjai, továbbá *Ráth* Károly, a későbbi főpolgármester, *Gyöngyösy-Gamperl* Alajos, *Kada* Mihály és *Ságody* Sándor volt alpolgármesterek és tanácsosok, *Weiss* Bernát Ferenc, az akkori képviselőtestület takarékosagra intő *Zsedényi-Herczog Péterje*, a később eljuttat iskola takarékpénztárak egykor sokat emlegetett alapítója. Testvérbátyja, *Weiss* János, a Pester Lloydnak első főszerkesztője volt az ötvenes években, míg e lapnak sok évig felelős szerkesztője, *Weisskircher* Károly az egyesítés évében Budán volt képviselői tag. Említendő még az akkori pesti bizottsági tagok vagyis városi képviselők között az agilis és sokat szónokló *Simon* Flóris ügyvéd, azután *Fuchs* Gusztáv, Rudolf és Ignác, *Sebastiani* Frigyes, *Dobos* József, *Grun* János, (úgy tudom, a jelenlegi pénzügyminiszteri tanácsos néhai édesatyja), *Röck* István, *Blahunka* József, *Rósa* Lajos, *Forgó* István, *Unger* Henrik és *Staffenberger* István, csupa régi pesti patricius-nagykereskedő és iparos. Azután a két év előtt hozott emancipacionális törvény folytán bejutott kevés előkelő zsidó polgárok: *Rózsay* József

doktor, jeles orvos, *Schosberger* Henrik és Zsigmond (a későbbi bárók), a derék domonyi Brüll Miksa, a kereskedelmi csarnok alapítója, *Schweiger* Márton, az országos izraelita iroda első elnöke, *Reich* Ármin, *Kőrösi* (Hajduska) József (Kelei Károllyal együtt a magyar újabb statisztikai tudomány megalapítója, később a fővárosi statisztikai hivatal első igazgatója) és *Schweiger* Adolf. Csak az utóbbi jutott be Wahrmann Mórón kívül a husz tagu szűkebb szervező-bizottságba.

Gárdonyi Albert könyve a budai és ó-budai képviselő testületekből az egyesítést előkészítő tárgyalásokhoz kiküldöttek névsorát is közli. Mindjárt az első 1870. évi budai közgyűlési tárgyalás érdekes neveket mutat. E közgyűlésben az egyesülés már előreveti árnyékát, a kormány nem engedte már a soron levő tisztujtást meg-ejtetni, *Andaházy* László, az akkori első budai fiskális (a budai viziváros jelenlegi vezérének, *Kollár* Lajos dr. udvari tanácsosnak apósa) volt a konzervatív budai párt, *Hunfalvy* János dr. tudós és akadémikus az egyesítést óhajtó budapesti párt vezérszónoka. A közgyűlésben a helyettes főpolgármester, *Áldassy* Antal főbíró elnökölt. A jegyzőkönyvet vezette: *Alkér* Gusztáv, budai főjegyző, később az egyesített főváros tanácsosa, hitelesítette *Karácsonyi* Guidó gróf, a legújabb budai polgár az akkor épült díszes Karácsonyi-palotának, az udvar által is látogatott sok fényes ünnep színhelyének tulajdonosa.

Sokan emlékezünk még Guidó gróf fényes négyes és hatos fogataira, a mi akkor még nem ment ritkaságszámba Budapesten. Számos magnás hajtott négyeset; de még az egyik akkori városatya is, a *Schmidt-Unger*-család egy dús-gazdag aglegény-tagja. Egy letűnt nemzedék! Hunfalvy emléke tudományos munkáiban él, a várhegyoldali kis utcát és melyben kis családi háza állott, róla neveztek el. A jó budai *Áldassy* főbíró nevét két derék fia: a tudós muzeumi igazgató, egyetemi tanár és a belügyminiszter

osztálytanácsos teszi most is kedvelté a budai társadalomban.

Buda városa 1871-ben a tiszti ügyész javaslatára már öttagu bizottságot küld ki a készülő fővárosi törvényhez való hozzászólás végett. A tiszti ügyész *Pleskott* Henrik volt, a Budán letelepedett nagyszámú külföldi családok egyikének ivadéka. A kitűnő jogász már nem érte meg az egyesítést, tragikus vége volt, éppen az egyesítés évében, szerencsétlen magánkörülményei miatt, a Lánchíd melletti Liphay báró ház harmadik emeletéről levelette magát.

Az akkori budai bizottsági tagok közül az egyesítési tárgyalások további folyamán még résztvettek: *Liphay* Béla báró, az egyesített főváros kommunitásának is igen buzgó tagja, a közmunkatanácsnak egyik alelnöke. A bárónera a magamfélé öreg emberek még élénken emlékszenek: a hatvanas évek egyik legszebb mágnásasszonya volt, *Borsos* József, a régi országuti (most muzeum-köruti) botanikus-kert festő-fotografusa, minden héten új képét állította ki a szép bárónénak. Mind elmúltak, valamint a többi budai oszloposok is: *Andorffy* Károly, a már említett *Andaházy* László, *Scheich* Károly, a sokat megtámadott budai főpatikus, kinek érdeme: a batombéri, most Batthyány-téri Erzsébet-apácarend női kórházának alapítása; azután a másik budai vig patikus *Ráth* Péter, egy cikluson át a budai rácváros és Tabán országos képviselője, *Ráth* Péter udvari tanácsos édesatyja. A budai névsorban látjuk még *Ribáry* Józsefet és Ferencet, a történelirót és minisztertanácsost (hogy meiyikük után keresztelte el a közmunkatanács az én régi jó Mész-utcámat Ribáry-utcának, azt az előadó, *Szilágyi* Lajos, miniszteri tanácsos, kedves barátom és iskolatársam se tudta megmondani). Azután *Paulovits* László, a volt polgármester, a már említett *Weisskircher* Károly, Lloyd-szerkesztő, *Bun* József, a budai (később egyesült budapesti ta-

müépítő, *Schwarzer* Ferenc főorvos (az imént elhalt *Schwartz*er Ottó báró atyja), *Fromann* Elek városbíró (kinek fia *Fromann* István, vasuti felügyelő szintén élénk részt vesz a budai közügyekben, *Hofmann* Pál, egyetemi tanár és last non least: *Országh* Sándor dr., Ó-Buda későbbi országos képviselője, a budai részek egyik legagilisabb, de legjobban is gyűlölt bizottsági tagja. Nagyeszü barátai iránt igen szolgálatakézs ember volt. A közuti vasut, mely miatt szegény *Kasits* Péter budai társunk annyit és magára nézve oly végzetes eredménnyel támatta, fényes üzletet köszönhet neki. Mint a vasut igazgatósági tagja, ő szervezte meg a Margit-köruti föl hagyott Luczenbacher-féle favágótelepet potom áron, mely nagy terület most vagy négy-öteletes közuti bérpalota emelkedik.

Ó-Budáról csak kevés nevet találunk. Az akkori elüljáró, *Harrer* Pál, még néhány év előtt friss egészségben viselte közöttünk nyolcvan és néhány éveit. Sokat fáradozott az egyesítés körül, melynek révén az urbéres, koronauradalmi, mezővárosból Budapest szépen fejlődő III-ik kerülete lett. Kivánom, hogy derek fia, *Harrer* Ferenc dr. tanácsosunk az apja vitalitását örökölte legyen. Ó-Buda másik megemlített képviselője *Tatay* Adolf dr., orvos, az ó-budai régi kórház igazgatója volt. Nemsokára az egyesítés után halt meg. Nem ért nagy kort, családi és vagyoni szerencsétlenségei voltak, de érdekes embernek mondják régi budai társai. Szegény zsidó medikus korában — Totisnak hitták — a később budai előnévvel nemesített gazdag ó-budai kékfestő gyáros, *Goldbergerék*hez került nevelőnek. Az akkoriban — az ötvenes években — épült dohány-utcai pesti zsinagógának ő fordította le magyar versekben a templomi énekeket. A *Goldberger*-család pártfogása folytán keresett orvos lett Ó-Budán és ott igen nagy népszerűsége tett szert. Az egyesítő

viselő, harmadika *Végh* János ügyvéd volt, az egyesítés után is tevékeny tagja volt a városi törvényhatóságnak.

Ezekben elmondottam a három vá akkori vezetőiről azokat, miket saját emlékeiből magam tudtam és miket nálamnál régebb budai barátaim, főleg *Rupp* Zsigmond és *Ludvik* Endre régibb elbeszéléseiből magamnak megjegyeztem. E pillanatban, midőn a tisztelő fölhívás folytán e följegyzéseket rö határidő mellett kell papírra vetnem, a jubileum munkán és memoriámon kívül egyéb segítő köz nem áll rendelkezésemre. Előre is bocsátot kérek tehát, ha érdemes neveket kihagyott és netalán egyebekben tévedtem.

Hadd emlitem meg végezetül *Kamrmayer* Károly és *Gerlóczy* Károly akkori tanácsosokat, későbbi polgármestert és alpolgármestert, kik az egyesítés nagy művének országos részét végezték. Kik élnek még az akkori képviselők közül, már jeleztem; remélem, ezek közül még többen vannak életben, ha már is mint a mostani törvényhatósági tagjai. A tisztviselőket illeti, azt hiszem, nem tévedek abban a föltevésben, hogy *Kún* Gyula és *V. Károly* a három év előtt teljes szellemi és erőben nyugalomba vonult vagy küldött tanácsosok az egyesítés évében vagy valamivel előzőleg kezdtek meg városi szolgálatukat. A szolgálatban élő *Lampe* Hugó főszámvevő Pest városának még az egyesítés előtt való tisztviselője volt. Budán pedig érdemes rátunk: a jobbparti kórházaknak csak tanácsos nyugalomba vonult igazgatója, az európai új Szent János-kórház létesítője, *Ludvik* Endre dr., udvari tanácsos, az egyesítés évében Buda székesfőváros kórházi főorvosa volt. Azt hiszem, velem együtt a főváros minden polgárja kívánja, hogy az egyesített három testvér város régi hű polgárainak hosszú életet adjon a városi tisztviselés. A *letűnt nemzedéknek* pedig örök meg emlékét! . . .